

Köktürk Yazıtları'ndaki “Türük oğuz begleri bodun eşidiñ” ve “Oğuzı yeme tarkınç ol temiş” Cümlelerinde Geçen oğuz Kelimesi Üzerine

Ahmet KARADOĞAN*

Özet: Köktürk yazıtlarının okunması ve anlamlandırılmasıyla ilgili tartışmalar hâlâ devam etmektedir. Bu çalışmada *Türük oğuz begleri bodun eşidiñ* ve *Oğuzı yeme tarkınç ol temiş* cümlelerindeki *oğuz* kelimesi üzerinde durulmuş ve bu cümlelerin Türkiye Türkçesine aktarımı ile ilgili yeni teklifler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Köktürk yazıtları, *oğuz* kelimesi, aktarma

Köktürk yazısının çözümünün üzerinden yüz yıldan fazla zaman geçmiş olmasına rağmen okuma ve anlamlandırma çalışmaları devam etmektedir. Gerek Köktürk yazısının kendine has imlâ özellikleri gerekse herhangi bir metni anlamının genel zorluğu sebebiyle Köktürk yazıtlarındaki bazı kelime ve cümlelerin izahıyla ilgili farklı görüşler ve tartışmalar vardır. Bu metinlerin doğru biçimde okunması ve anlamlandırılması için bu tür tartışmalara ve farklı görüşlere ihtiyaç olduğu şüphesizdir.

Kanaatimizce, Köktürk yazıtlarındaki “*Türük oğuz begleri bodun eşidiñ*” (KT D, 22; BK D, 18) ve “*Oğuzı yeme tarkınç ol temiş*” (T I D, 5) cümleleri, *oğuz* kelimesinin kökeni ve anlamı dikkate alınarak yeniden yorumlanmalı ve anlamlandırılmalıdır.

Yukarıdaki cümlelerin ilki, araştırmacılar tarafından şöyle anlamlandırılmıştır:

türk, oğuz bağları budun, äsidiñ: (Thomsen 2002: 105)

Ecoutez, nobles et peuple des Ogouz turcs!: (Thomsen 2002: 105)¹

Türk, oğuz beğleri budun, eşidin!: (Orkun 1994: 38)

Türk, Oğuz Beyleri; kavmi, işidin: (Orkun 1994: 40)

Türk, Oğuz begleri budun, eşiding: (Ergin 1994: 70)

Türk, Oğuz beyleri, milleti, işitin: (Ergin 1994: 24)

Türük, Oğuz beğleri bodun, eşiding!: (T. Tekin 1998: 44)

(Ey) Türk, Oğuz beyleri (ve) halkı, işitin!: (T. Tekin 1998: 45)

* Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi / KIRIKKALE
ahkaradogan@yahoo.com

Görüldüğü gibi, buradaki *oğuz* kelimesi araştırmacılar tarafından “Oğuz boyu” için kullanılan özel ad olarak değerlendirilmiş ve cümle bu doğrultuda anlamlandırılmıştır. Fakat, ilk bakışta dikkat çekmese de metnin önceki ve sonraki bölümlerine bakıldığında bu cümlenin tam olarak metnin bağlamına uymadığı görülmektedir. Çünkü, araştırmacıların aktarmalarına göre burada, Oğuz beylerine ve halkına hitap edilmektedir. Ancak, Köktürklere tâbi olan ya da Köktürklerle savaş hâlinde olan birçok boy ya da kavim olmasına rağmen Bilge Kağan neden sadece Oğuz’ beylerine ve halkına hitap etmektedir? Üstelik, metnin bu cümleden önceki bölümlerinde Türgiş, Kırkız, Kurıkan, Tarduş, Az, Otuz Tatar, Tokuz Oguz, On Ok gibi boy, kavim veya boy ittifaklarıyla yapılan savaşlardan ve savaşlar neticesinde bunların hâkimiyet altına alındığından bahsedilmektedir. Dolayısıyla, burada, bu kavimlerin hiçbirinden bahsedilmeyip sadece “Oğuzlar”dan bahsedilmesi, hatta Oğuzların beylerine ve halkına hitap edilmesi düşündürücüdür.

Bilge Kağanın, sürekli savaştıkları ve savaşlarda çoğunlukla başarılı olmalarına rağmen tam olarak hâkimiyet altına alamadıkları bir boyun beyine ve halkına hitap etmesi; hatta “yukarıdaki gök çökmedikçe, aşağıdaki yer delinmedikçe devletini, töreni kim bozabilecekti” biçiminde övmesi normal değildir. Bilge Kağan, sürekli mücadele hâlinde oldukları ve çoğunlukla yendikleri bir boyu bu sözlerle neden övsün? Zaten metnin ilerleyen cümlelerinde Türk halkına ya da daha geniş ifadeyle Türklere bağlı boyların halklarına, Türk kağanına itaat etmedikleri için sitem edilmekte ve bunun sonucunda başlarına gelen felâketlerden “kanlarınız ırmaklar gibi aktı, kemikleriniz dağlar gibi yığıldı” biçiminde bahsedilmektedir. Anlaşıldığına göre, burada Köktürklere bağlı ya da bir zamanlar bağlı olmuş olan bütün boylara ve kavimlere hitap edilmektedir. Zaten, Kültigin yazıtının güney yüzünün başında kimlere hitap edildiği açıkça görülmektedir: Bazı askerî ve idarî unvanlar sayıldıktan sonra *Otuz Tatar...Tokuz Oguz begleri bodunı* biçiminde devam edilmektedir. Muhtemelen, okunamayan yerlerde *Türgiş, Kırkız, Kurıkan, Tarduş, Az, On Ok* gibi boy ve kavimlerden de bahsedilmektedir. Bu kısım, metnin başı olduğuna göre, burada Köktürklere bağlı bütün kavim ve boylara hitap edilmektedir, denebilir. Bilge Kağan, metnin başında, kendilerine bağlı bütün boy ve kavimlere seslendiğine göre daha sonra “Oğuzlar”ı diğer boylardan ayırarak onlara hitap etmiş olamaz.

Yazıtlarda Türk halkına veya beylerine hitap edilirken *türük bodun* (KT G 6; BK K 6) *türük begler* veya *türük begler bodun* (KT G 10; BK K 8) gibi ifadeler kullanılmakta; “Türk”e ortak olarak herhangi bir boy veya kavim adından “tek” olarak bahsedilmemektedir. Bir başka deyişle, hiçbir boy veya kavime ayrıcalık tanınmamaktadır. Ancak, bazı durumlarda yukarıda bahsedildiği gibi kendilerine bağlı olan boylara veya kavimlere toplu olarak hitap edilebilmektedir.

Bu durumda, *Türük oğuz begleri bodun eşidiñ* cümlesindeki *oğuz* kelimesinin "Oğuz boyu" için kullanılmadığı; dolayısıyla özel ad olmadığı sonucu çıkmaktadır. Bu sebeple, buradaki *oğuz* kelimesini izah etmek ve cümleyi yeniden anlamlandırmak gerekmektedir. Buradaki *oğuz* kelimesinin açıklamasına geçmeden önce diğer cümleye de bakıp her ikisini birlikte izah etmeye çalışmak daha doğru olacaktır.

İkinci cümle araştırmacılar tarafından şöyle anlamlandırılmıştır:

Oğuzı yeme tarkınç ol temiş; (Orkun 1994: 108)

Oğuzlara da isyan edin demiş. (Orkun 1994: 108)

Oğuzı yime tarkınç ol timiş. (Ergin 1994: 94)

Oğuzu yine sıkıntıda dır demiş. (Ergin 1994: 55)

"Oğuzı yeme tarkınç ol" temiş. (T. Tekin 1998: 86)

"Oğuz'ları da huzursuzdur" demiş. (T. Tekin 1998: 87)

Bu cümle, İtberiş Kağan zamanındaki olaylar anlatılırken geçmektedir. Çin, On Ok ve Kırgız kağanları, aralarında ittifak kurup Türklere saldırmayı düşünmektedirler. Türgiş kağanı da, Türklerin kargaşa içerisinde olduğundan bahsetmekte ve *Oğuzı yeme tarkınç ol* cümlesini kullanmaktadır. Araştırmacılar, buradaki *oğuz* kelimesini de özel ad olarak değerlendirmişler ve cümleyi o doğrultuda anlamlandırmışlardır. Bunun yanı sıra Orkun, metnin bağlamına ve cümledeki yüklem – tamlayıcı ilişkisine dikkat etmediği için cümleyi çok farklı biçimde Türkiye Türkçesine aktarmıştır.

Bu cümlede geçen *oğuz* kelimesindeki iyelik eki, bu kelimenin "Oğuz boyu" için kullanılmış olamayacağına işaret etmektedir. Çünkü, Türkçede şahıs adlarıyla birlikte iyelik eklerinin kullanımına rastlansa da etnik adlarda iyelik eklerinin kullanımına pek rastlanmamaktadır. Zaten, Türgiş Kağanının "Oğuz boyu"nu Köktürlere mal etmesi de pek akla yatmamaktadır. Ayrıca, Türgiş Kağanı burada gerçekten "Oğuz boyu"ndan bahsetmiş olsa bile neden Köktürlere bağlı diğer boyları anmayıp sadece "Oğuzlar"dan bahsetmiştir? Kanaatimizce, bu soruya mantıklı bir cevap bulmak pek mümkün değildir.

Köktürk yazıtlarında *türük* kelimesinin *türüküm* ve *türükümüz* gibi iyelik ekli kullanımlarına daha önce dikkat çekmiş ve bu gibi kullanımlarda *türük* kelimesinin özel ad değil tür adı olduğunu ortaya koymuştuk.³ Gerek metnin bağlamı, gerekse kelimedeki iyelik eki, buradaki *oğuz* kelimesinin de özel ad değil tür adı olduğunu göstermektedir. Bu iki cümledeki *oğuz* kelimesinin anlamını izah edebilmek için öncelikle geniş anlamıyla *oğuz* kelimesine bakmak gerekir.

Bilindiği gibi Türkçede bir şahıs adı, bir de boy adı olarak kullanılan *oğuz* kelimesi vardır. Şahıs adı olan *oğuz*, Oğuz Kağanın adından gelmektedir.

Sinor, bu iki “oğuz”un aynı kelimeler olduğu görüşündedir (1949). Diğer taraftan, bu kelimelerin köken olarak bir olduğunu savunan çalışmalar olduğu gibi bunların ayrı iki kelime olduklarını savunan ve bu doğrultuda kökeni ve anlamıyla ilgili görüşler ileri süren çeşitli çalışmalar da vardır.⁴ Ancak, bu durum henüz tam olarak açıklığa kavuşturulabilmiş değildir.

Bu çalışmanın konusunu teşkil eden cümlelerdeki *oğuz* kelimesinin kökeni ve anlamı ne olabilir? Boy adı olan *oğuz* kelimesinin kökeniyle ilgili birçok görüşten biri de bu kelimenin “boy, boy teşkilatı” anlamındaki Türkçe *ok* kelimesinden türemiş olduğudur. Dilaçar (1964: 87), Ligeti, Kononov ve Gumilyov gibi araştırmacılar bu kelimenin *ok* kelimesi ile *-uz* çokluk ekinde oluştuğunu ve “kabileler” anlamına geldiğini söylemektedirler (Bayat 2004).

Kanaatimizce, *ok-u-z* (isim kökü + yardımcı ses + çokluk eki) izahı, gerçekte yukarıda geçen iki cümledeki *oğuz* kelimesinin kökenini açıklamak için dikkate alınabilir. Fakat, bu cümlelerdeki *oğuz* ile özel ad olan *oğuz* kelimelerinin aynı olup olmadığı konusunda kesin bir şey söylemek şu an için mümkün değildir. Ancak, ad bilimine göre özel adların kaynağının tür adları olduğu da belirtilmelidir. Bu sebeple, *oğuz* kelimesinin özel ad olarak kullanımından önce, bir süre tür adı olarak kullanılmış olması gerekir. Önce tür adı olarak ortaya çıkan *oğuz* kelimesi daha sonra özel ad olarak kullanılmaya başlamış olabilir.

Bu çalışmanın konusunu teşkil eden cümlelerdeki *oğuz* kelimesinin *On Ok* boylar birliği adında da geçen *ok* kelimesinden *-z* çokluk ekiyle türetilmiş olma ihtimali mantıklı görünmektedir. Çünkü, Eski Türk yazıtlarında *On Ok* adının yanı sıra *Üç Oğuz*, *Altı Oğuz*, *Sekiz Oğuz*, *Tokuz Oğuz* gibi etnik adlar da geçmekte ve bu adlar ittifak kurmuş boylar için kullanılmaktadır. Bir başka ifadeyle, *On Ok* adının kuruluş mantığı ile Orhun yazıtlarında sıkça geçen *Tokuz Oğuz* adının kuruluş mantığı arasında bir fark yoktur; sadece birisinde *ok* kelimesi yalın hâlde, diğerinde çokluk ekiyle birlikte kullanılmıştır.

Bir araya gelen boylar, kurdukları ittifak için *oğuz* kelimesini kullanabildiklerine göre, bu kelimenin “boylar, boylar birliği” anlamında tür adı olarak da kullanımının olması gerekir. Aksi takdirde, bir araya gelen boylar için *oğuz* kelimesinin kullanılması açıklanamaz. Çünkü, bu kelime *Üç Oğuz*, *Altı Oğuz*, *Sekiz Oğuz*, *Tokuz Oğuz* gibi birbirinden farklı ittifaklar için geçici olarak kullanılmıştır.

Bu kelimenin *ok* “boy, boy teşkilatı” ve *-z* çokluk ekinde türeyip “boylar” anlamına geldiği kabul edilirse bahsi geçen cümleleri metnin bağlamına göre izah etmek daha kolay olur. Yukarıda da belirtildiği gibi *Türük oğuz begleri bodun eşidiñ* cümlesi, Bilge Kağanın kendilerine bağlı olan ya da bir zamanlar bağlı olmuş olan boylara hitap ettiği yerde geçmektedir. Bu durumda bu cümle Türkiye Türkçesine şu biçimlerde aktarılabilir:

Türk boylarının beyleri ve halkı, dinleyin:

Türlere bağlı (= tâbi) boyların beyleri ve halkı, dinleyin:

İkinci cümlede (*Oğuzı yeme tarkınç ol temiş*) geçen *oğuz* kelimesi de aynı şekilde "boylar" anlamında bir tür adı olarak düşünüldüğünde hem cümle daha anlamlı olmakta hem de metnin bağlamına uygun düşmektedir. Ayrıca yukarıda belirtildiği gibi *oğuz* kelimesindeki iyelik ekini yapı ve anlam bakımından izah etmek daha kolay olmaktadır. Bu cümle Türkiye Türkçesine şöyle aktarılabilir:

(*Kendisine bağlı*) boyları da huzursuzdur, demiş.

Bütün bunlardan sonra, Türkçede biri tür adı, biri boy adı, biri de şahıs adı olan üç tane *oğuz* kelimesinin olduğu söylenebilir. Ancak, bu üç kelimenin aynı mı yoksa farklı mı olduğu meselesi ayrı bir tartışma konusudur.

Bu üç kelime arasındaki köken ilişkisinin izahının, sadece dil verilerine dayanılarak yapılması mümkün değildir. Çünkü, öncelikle Selçuklu ve Osmanlı devletlerini kuran Oğuzlar ile Tokuz Oguz boy ittifakının soy ilişkisi olup olmadığı meselesi tarihî olarak aydınlatılmalıdır. Ancak, bu meseleyi aydınlatmak da çok kolay görünmemektedir. Çünkü, Oğuzlar ve Oğuzca üzerine yapılmış çalışmalarda farklı görüşler vardır. Meselâ, Banguoğlu ve Korkmaz gibi araştırmacılar Tokuz Oguzlar ile Oğuzların "aynı" olduklarını kabul etmişlerdir (Banguoğlu 1988; Korkmaz 1975). Diğer taraftan, Sümer⁵ ve Ercilasun Tokuz Oguzların Selçuklu ve Osmanlı'yı kuran Oğuzlarla aynı olmadıklarını söylemektedirler (Sümer 1999: 2, 45, 46; Ercilasun 2004: 222).

Kanaatimizce, Tokuz Oguzlar ile Oğuzların farklı oldukları görüşü daha mantıklıdır. Diğer ihtimal kabul edilirse şu sorulara cevap vermek gerekecektir:

"Tokuz Oguz", bir boy adı değil, federasyon adıdır. Oğuzlar ise soy birliğine sahip bir boy olarak bilinmektedir. Bu durumda Tokuz Oguzlar ile Oğuzlar arasındaki birlik nasıl izah edilebilir?

Tokuz Oguz federasyonu içinde ayrıca Oguz adında bir boy yoktur.⁶ Öyleyse, önce Tokuz Oguz diye bilinen boylar federasyonu daha sonra ileri bir safhaya geçerek tek "boy" mu olmuştur?

Kanaatimizce, bu sorulara mantıklı cevaplar bulmak pek mümkün değildir. Bu sebeple Tokuz Oguzların bir boylar federasyonu, Oğuzların ise bunlardan ayrı bir boy olduğunu kabul etmek daha doğru olacaktır. Bu kabul doğrultusunda, Türkçedeki *oğuz* kelimelerinin birbirleriyle ilişkisi hakkında şu tahminlerde bulunulabilir: Eğer, boy adı olan *oğuz*, *Tokuz Oğuz* gibi kullanımlara dayanıyorsa, bu durumda tür adı olan *oğuz* ile boy adı olan *oğuz* köken itibarıyla ortaklaşır. Diğer taraftan, etnik adların şahıs adlarından kaynaklanabildiği dikkate alınırsa boy adı olan *oğuz*, şahıs adı olan *oğuz* ile de ilgili olabilir. Ancak, tür adı olan *oğuz* ile şahıs olan *oğuz*'un kökenlerinin ortak

olması mümkün görünmemektedir; çünkü, “boylar, boylar ittifakı” anlamındaki bir kelimenin şahıs adı olması uzak bir ihtimaldir.

Açıklamalar:

- 1 Bu cümle V. Köken tarafından “Türk, Oğuz beyleri ve halkı, dinleyin!” biçiminde Türkçeye çevrilmiştir; bk. Thomsen 2002: 105.
- 2 Köktürk yazıtlarında sıkça kullanılan *Oguz* veya *Tokuz Oguz* kelimelerinin hangi boy için kullanıldığı meselesi tartışmalıdır. Ancak, bu yazıtları Türkiye Türkçesine aktaranların genel kanaati “Köktürkçe *Oguz* = Türkiye Türkçesi *Oğuz*” olduğu için şimdilik bu meseleyi görmezden gelmek daha doğru olacaktır.
- 3 *Türük* kelimesinin tür adı olarak kullanımıyla ilgili ayrıntılı bilgi ve örnekler için bk. Karadoğan 2002.
- 4 Bu çalışmalar hakkında kısa bilgi için bk. Bayat 2004.
- 5 Sümer, görüşünü desteklemek için oldukça inandırıcı bazı deliller ileri sürmektedir. 1999: 45-46.
- 6 Tokuz Oguz ittifakı içindeki boylar için bk. Gömeç 1992: 213.

Kaynakça

- BAYAT, F. (2004), *Uz ~ Ğuz ~ Oğuz Kavim Adının Etimolojisi, Karadeniz Araştırmaları 3: 71-77.*
- BANGUOĞLU, T. (1988), Oğuzlar ve Oğuzeli Üzerine, *TDAY-Belleten 1959: 1-26.*
- DİLAÇAR, A. (1964), *Türk Diline Genel Bir Bakış*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 227.
- ERCİLASUN, A. B. (2004), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları 603.
- ERGIN, M. (1994), *Orhun Abideleri*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- GÖMEÇ, S. (1992), *Kök Türkçe Yazılı Metinlerin Türk Tarihi ve Kültürü Açısından Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- KORKMAZ, Z. (1975), Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler, *I. Türk Dili Bilimsel Kurultayına Sunulan Bildiriler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 413: 433-446.
- KARADOĞAN, A. (2002), Köktürk Yazıtları'nda Türk Adının Türlü Kullanılışları Üzerine, *Türk Dili 604: 293-297.*
- ORKUN, H. N. (1994), *Eski Türk Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 529.
- SİNOR, D. (1949), Oğuz Kağan Destanı Üzerinde Bazı Mülâhazalar, (çev.: A. Ateş), *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi IV, sayı 1-2: 1-14.*
- SÜMER, F. (1999), *Oğuzlar (Türkmenler). Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- TEKİN, T. (1998), *Orhon Yazıtları. Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*, İstanbul: Simurg Yayınları.
- THOMSEN, V. (2002), *Orhon Yazıtları Araştırmaları*, (çev.: V. Köken), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 815.

**Upon the Word of oğuz in the sentences of “Türük oğuz
begleri bodun eşidiñ” and “Oğuzı yeme tarkınç ol temiş”
Taken from Köktürk Inscriptions**

Ahmet KARADOĞAN*

Abstract: Discussions on reading and giving meaning Köktürk inscriptions are still continuing. In this study I examine the word oğuz in the sentences *Türük oğuz begleri bodun eşidiñ* and *Oğuzı yeme tarkınç ol temiş*, and present new proposals about translation of these sentences into Turkish.

Key Words: Köktürk inscriptions, word *oğuz*, *translation*

* Kırıkkale University, Faculty of Sciences and Arts / KIRIKKALE
ahkaradogan@yahoo.com

О слове огуз, которое встречается в предложениях "Огузы еме таркынч ол темищ" и "Тюрюк огуз беглери бодун эцигин" в древнетюркских памятниках.

Ахмет Карадоан*

Резюме: Споры, связанные с чтением и пониманием древнетюркских памятников продолжаются до сих пор.

В этой работе рассматривается слово *огуз* в предложениях "Огузы еме таркынч ол темищ" и "Тюрюк огуз беглери бодун эцигин" и предлагаются новые варианты, связанные с передачей этих предложений на современный турецкий язык.

Ключевые слова: Древнетюркские памятники, слово *огуз*, передача

* Университет Кырккале, Факультет Естественных и Литературных/ Кырккале
ahkaradogan@yahoo.com